

'HÉLP, DE POLEN KOMEN!'

POLEN IN DE TWEDE WERELDOORLOG

SINDE DE VAL VAN HET COMMUNISME HEEFT DE NEDERLANDSE PERS REGELMATIG AANDACHT BESTEED AAN POLEN. WANNEER EN HOE SCHREVEN DE KRANTEN OVER HET LAND DAT DECENNIA LANG ACHTER HET IJZEREN GORDIJN LAG? WELKE ONDERWERPEN BELICHTTEN ZIJ EN WELKE BEWOORDINGEN EN LABELS GEBRUIKTEN ZIJ OM DE MENSEN TE TYPEREN?

Een bericht op de website van *De Telegraaf* in 2007 met de alarmerende titel 'Polen overspoelen ons land' gaf een directe aanleiding tot een onderzoek naar de berichtgeving over Polen in de landelijke pers sinds 1989. In het *Telegraaf*-artikel over de komst van Poolse arbeidsmigranten werd Nederland afgeschilderd als een land dat na de uitbreiding van de EU in 2004 zijn grenzen 'wagenwijd openzette' en nu 'de rekening betaalt voor zijn idealisme'. Aan het woord kwam een ontevreden Rotterdamse café-eigenaar, die Polen 'een smerig volk' vond en het liefst een bord met 'Verboden voor Polen' op zijn deur had geplaatst. Dit vijandbeeld kreeg een extra lading door de elders in het stuk aangehaalde uitspraak van de Haagse PvdA-wethouder Marnix Norder

over een 'Poolse invasie' en een 'alles vernietigende overstroming'. Dat laatste beeld herhaalde Norder drie jaar later toen hij in een interview met *Trouw* over een 'niet te verwerken tsunami' sprak om de komst van Midden- en Oost-Europeanen naar Nederland te typeren. Zijn beeldspraak kreeg algauw navolging. De twee metaforen uit het stuk van *De Telegraaf* kennen een traditie in het debat over immigratie: de inundatiemetafoor die aan de Nederlandse angst voor overstroming appelleert en de oorlogsmetafoor. Dergelijke frames reiken niet alleen handvatten aan om de wereld te duiden, maar ze bieden ook oplossingen. Waar een oorlog dreigt, moeten de grenzen worden bewaakt en de bevolking tegen de indringers worden verdedigd. Om overstroming te voorkomen moeten dijken worden verstevigd en de sluizen dicht.

Het huidige debat in de media over de aanwezigheid van Polen in Nederland lijkt stevig te zijn verankerd in zulke frames. Toch is deze manier van schrijven over Polen in de Nederlandse pers relatief nieuw.

GOLFBEWEGINGEN

De belangstelling van Nederlandse kranten voor Polen kende sinds 1989 golfbewegingen, met enkele uitschieters. De aandacht van de Nederlandse media werd aangewakkerd door belangrijke historische ontwikkelingen: de val van het communisme (1989), de toetreding van Polen tot de NAVO (1999) en de Europese Unie (2004), gevolgd door de opening van de Nederlandse arbeidsmarkt voor Poolse burgers (2007). Afgezien van deze politieke mijlpalen vonden er twee andere gebeurtenissen plaats die de interesse van

Poolse arbeiders aan het werk in Brabant in zomer 2014. (foto: Wouter van Assendelft)

de pers voor Polen deden ervaren. De eerste was de vertoning van Steven Spielbergs film *Schindler's List* in de Nederlandse bioscopen; de tweede de lancering van de website Meldpunt voor Midden- en Oost-Europeanen door de PVV in februari 2012. In het eerste decennium na de val van het communisme stonden artikelen over Polen vooral in de buitenlandkaternen van de kranten. Aan het begin van het nieuwe millennium trad hierin een verschuiving op: van het buitenlandse nieuws naar het binnenlandse nieuws. De aandacht ging steeds minder uit naar de situatie in Polen. De nadruk kwam te liggen op Poolse immigranten die zich voor werk in Nederland vestigden, en op de gevolgen van deze ontwikkeling voor de Nederlandse samenleving. Polen kregen daarbij al gauw het label opgeplakt van een potentiële last.

KAPOT EN VERKROT

In de eerste maanden na de val van het communisme schreef de pers veel over het nagenoeg onbekende land dat nu plotseling opening voor westerse burgers. De journalisten hadden vooral oog voor de radicale politieke hervormingen en de snelle invoering van de markteconomie. Dat leverde degelijke analyses op, zij het wel steeds binnen het frame van armoede en achterstand. In het perspectief van Nederlandse journalisten was Polen toch vooral een land met een verouderde infrastructuur, kapotte wegen, verkrotte woningen en de mode van decennia her. In zulke stukken gebruikten men krachtige bijvoeglijke naamwoorden. Er was sprake van 'een reusachtige sociaaleconomische achterstand', de inflatie was 'waanzinnig' en de armoede 'schrikbarend'.

Op de val van het communisme en de toetreding van Polen tot de Europese Unie mogen decennia van sterke en gestage economische vooruitgang zijn gevolgd, het beeld van Polen als een arme en primitieve achterbuurt van Europa blijft rondwaren in de Nederlandse media.

HET BEELD VAN POLEN ALS
EEN ARME EN PRIMITIEVE
ACHTERBUURT VAN EUROPA
BLIJFT RONDWAREN IN DE
NEDERLANDSE MEDIA

De belangstelling van de media voor Polen en de politiek-economische hervormingen ebde begin jaren negentig snel weg. 'De show is over,' merkte NRC-correspondent Peter Michielsen op en waarschuwde al eind 1990 voor het optrekken van een nieuw IJzeren Gordijn door het rijke Westen, dat de visumplicht voor Polen invoerde.

Dit was een voorbode van de discussie die een paar jaar later in de media en de politiek plaats zou vinden.

MUREN SLOPEN

'Laat inwoners van arme, nieuwe landen EU niet zomaar toe,' kopte *Trouw* in november 1994. Toen waren de eerste voorzichtige afspraken gemaakt over de uitbreiding van de Europese Unie. Hierdoor leefde de aandacht van de Nederlandse pers voor Polen opnieuw op, zij het niet voor lang. Vaak ging het over de economische gevolgen van een uitbreiding van de interne Europese markt naar het Oosten. De vrees voor een massale instroom van immigranten leidde ertoe dat bij de toetreding van relatief arme landen als Polen en Hongarije tijdelijke beperkingen werden ingevoerd aan het vrije verkeer van werknemers. Toch leek het tijdstip aangebroken om de muren rondom West-Europa te slopen, want, zo schreef *NRC Handelsblad*, een 'Unie zonder Oost-Europa [is] niet Europees'. Maar *De Telegraaf* vroeg zich enkele jaren later juist af of 'een grote Europese familie een politiek correcte droom [zou zijn] of een geldverslindende nachtmerrie.'

Uit de artikelen die de Nederlandse pers na het jaar 2000 aan Polen heeft gewijd, rijst het beeld van een land dat graag wil samenwerken binnen de NAVO en de Europese Unie. Tegelijkertijd kwam Polen ook hard voor de eigen belangen op, wat a-typisch was voor een nieuw lid, en was niet bereid tot compromissen, zoals bleek uit onderhandelingen over de nieuwe stemverdeling, en had wel eens 'de neiging zich te gedragen met tradi-

tionele arrogantie en egoïsme – iets wat men binnen de Unie van bijvoorbeeld de Fransen zou verwachten,' schreef *NRC Handelsblad*. Vooral in 2006-2007, toen het populistische, conservatieve kabinet van Jarosław Kaczyński de scepter zwaaide, zag menigeen Polen als Europees enfant terrible en de vertegenwoordigende Europarlementariërs op een aantal terreinen als dwarsliggers. Het ging dan bijvoorbeeld om de verhouding tussen de Europese Unie en Rusland, maar ook om kwesties als milieu en landbouw of om morele vraagstukken als euthanasie en doodstraf.

ANTISEMITISCHE CULTUURMINNAARS

In de gehele periode komen twee clichés over Polen met een grote regelmaat voor in de Nederlandse kranten. Naast het cliché van de goedkope arbeidskrachten staat het cliché van Polen als cultuurliedhebbers met een grote 'c'. Een land waar een kunstenaar vanwege de tragische geschiedenis van delingen, opstanden, oorlogen en communistische dictatuur de rol kreeg toebedeeld van een morele instantie en een profeet. Tijdens het communisme werd kunst gezien als een daad van verzet. Na de val van het communisme werd kunst als het bewijs beschouwd dat het land altijd een integraal deel van Europa heeft uitgemaakt. Of, sterker nog, dat Polen geografisch gezien én in cultureel opzicht niet aan de rand, maar in het hart van het continent ligt. Een ander thema waaraan de pers regelmatig aandacht besteedt is het Poolse antisemitisme, beschouwd als een vaststaand gegeven, een eeuwenoud fenomeen dat steeds weer de kop opsteekt. Het beeld van het antisemitisme wordt vaak gebruikt tegen het decor van Polen als 'het land van concentratiekampen', waar de nazi's tijdens de Tweede Wereldoorlog miljoenen Joden uit heel Europa om het leven hebben gebracht. In de berichtgeving gaat het dan om 'Poolse

concentratiekampen' of 'concentratiekampen op het Poolse grondgebied'. Vaak blijft er achterwege dat het Poolse grondgebied toen ingelijfd of bezet was door nazi-Duitsland en de kampen onder nazi-bewind stonden.

Een belangrijke en enigszins verrassende prikkel die de aandacht van de kranten op Polen en antisemitisme vestigde, was de film *Schindler's List* (1993) van Steven Spielberg. Zoals een journalist van *NRC Handelsblad* opmerkte, bevat de film geen uitspraken over de Duitse schuld, maar wel over het Poolse antisemitisme. In de voetsporen van *Schindler's List* bezochten veel Nederlanders plekken zoals de Joodse wijk van Krakau, Kazimierz en het concentratiekamp Auschwitz. Wat volgens de berichten vooral opviel, was de afwezigheid van Joden in de Poolse samenleving en de verwaarlozing van de overblijfselen van hun eeuwenlange geschiedenis in het land.

Tot op heden beginnen ook de krantenstukken die verslag doen van positieve ontwikkelingen zoals de groeiende belangstelling voor en de opleving van de Joodse cultuur in Polen opvallend vaak met een referentie aan het 'Poolse antisemitisme'.

POLENHOTELS

In de nieuwe eeuw veranderde de aard van de berichtgeving over Polen. De kranten richtten zich steeds meer op Poolse burgers die zich in Nederland vestigden. Vanaf 2007, toen de Nederlandse arbeidsmarkt voor Polen officieel opening, vormden ontwikkelingen rond de groeiende Poolse arbeidsmigratie – en vooral de problemen die daaruit zouden voortvloeien – een belangrijk onderwerp in de Nederlandse pers.

Van alle arbeidsmigranten uit de nieuwe Europese lidstaten springen de Polen door hun grote aantallen het meest in het oog. Politici en media beschouwen ze als het prototype van de Oost-Europeaan

die voor brood en werk naar Nederland komt. Dit vindt ook neerslag in het taalgebruik. Er doen talrijke uitdrukkingen omtrent de nieuwe arbeidsmigratie ofwel de Polenproblematiek de ronde. Van deze en andere neologismen maakt het woord Polen een vast onderdeel uit. Zo is er sprake van een Polenconstructie, een arbeidsvorm gehanteerd door Nederlandse ondernemers om het minimumloon en loonbelasting te ontlopen. Nederlandse bedrijven bewandelen de Poolse weg wanneer zij aan hun medewerkers cursussen van vaak twijfelachtige kwaliteit aanbieden en de kosten daarvan aftrekken. Stand-by-Polen werden door uitzendbureaus naar Nederland gehaald, wachten hier, doorgaans gehuisvest in Polenhotels, op klussen. Om een plan van aanpak te maken voor de Polenoverlast, organiseerden de gemeenten Rotterdam en Den Haag in 2007 en 2008 de Polentops. Al deze uitdrukkingen duiden op negatieve ontwikkelingen of problemen waar

'TOMATENPLUKKENDE OOST-EUROPEANEN DIE ONS VAN ONZE MERCEDESSEN BEROVEN. WODKAZUIPERS DIE ONZE BAANTJES INPIKKEN. MAAR JA, ZE SCHILDEREN WEL SPOTGOEDKOOP ONZE KOZIJNEN, EN GAAN VOOR EEN HABBEKRATS OP DE KNIEËN VOOR ONZE ASPERGES'

Poolse arbeidsmigranten bij betrokken zijn. Dat de Polen niet zelf het probleem veroorzaken, is een nuancering die slechts enkele journalisten aanbrengen.

WODKAZUIPERS

De toon van de berichtgeving is hard en getuigt van weinig sympathie voor de nieuwe arbeidsmigranten. De taal en inzet van het publieke debat aan het begin van de 21^e eeuw verschillen nogal van die uit de tijd van Solidarność en de periode direct na de val van de Muur. Toen leefden Polen nog ver weg, kwamen zij naar verhouding in kleine aantallen als politieke vluchtelingen, (il)legale seizoensarbeiders of gewoon als toeristen naar Nederland. De meer recente bijdrage van deze nieuwkomers aan de Nederlandse samenleving staat echter ter discussie. Zij houden de Nederlandse economie draaiende maar worden vooral voorgesteld als ongewenste gasten, indringers die er in de eerste plaats op uit zijn van de Nederlandse welvaart te profiteren. 'Hélp, de Polen komen!' alarmeerde *De Telegraaf* in 2007. Na de eerste zin in het stuk volgde een opsomming van de etiketten die zij opgeplakt kregen: 'Tomatenplukkende Oost-Europeanen die ons van onze Mercedesen beroven. Wodkazuipers die met elkaar op de vuist gaan (...) en vrouwen in de billen knippen. En ze pikken onze baantjes in. Maar ja, ze schilderen wel spotgoedkoop onze kozijnen, en gaan voor een habbekrats op de knieën voor onze asperges.' De harde toon over Poolse arbeidsmigratie past binnen een verharding van het maatschappelijke debat in Nederland over immigratie en integratie. In het opiniestuk 'Het multiculturele drama' uit 2000 stelde PvdA-publicist Paul Scheffer vast dat de integratie in Nederland mislukt was. In het daarop volgende rumoer in de media kreeg al gauw de retoriek over 'wij' – de autochtonen – en 'zij' – de allochtonen – de overhand. De kritiek, oorspronkelijk vooral gericht tegen im-

BLIJVENDE EN VERTREKKENDE POLEN

In 2014 kwamen 181.000 immigranten Nederland binnen (tegenover 144.000 emigranten), waaronder ruim 20.000 Polen; zij vormen de grootste groep immigranten. Sinds de toetreding tot de Europese Unie in 2004 hebben zich elk jaar meer Polen in Nederland gevestigd.

Ongeveer 70% van de Polen die naar Nederland migreren, komt om te werken. Het merendeel is via uitzendbureaus werkzaam in onder meer de bouw en de tuinbouw. Naast arbeidsmigratie bestaat de Poolse immigratie naar Nederland voor ongeveer 20% uit mensen die komen voor gezinshereniging of -vorming. Het aantal Poolse studenten is in verhouding gering en bedraagt enkele honderden per jaar. Een groot deel van de Polen vertrekt na verloop van tijd weer; in de eerste helft van 2014 ruim 5.000, in 2013 4.700. Ongeveer de helft van de Poolse immigranten is na tien jaar weer vertrokken. Toch is het aantal Polen dat hier komt wonen groter dan het aantal vertrekkers. In de eerste helft van 2014 kwamen er per saldo 6.500, in de eerste helft van 2013 waren dat er bijna 5.000. Inmiddels wonen er per 1 juli 2014 meer dan 100.000 Poolse migranten in ons land.

Naast de hier wonende en ingeschreven Polen verbleven er in Nederland (eind 2012) ruim 80.000 Polen die slechts kort in Nederland werkzaam waren. Zij hoeven zich niet als inwoner van Nederland in te schrijven. (Bron: BCS)